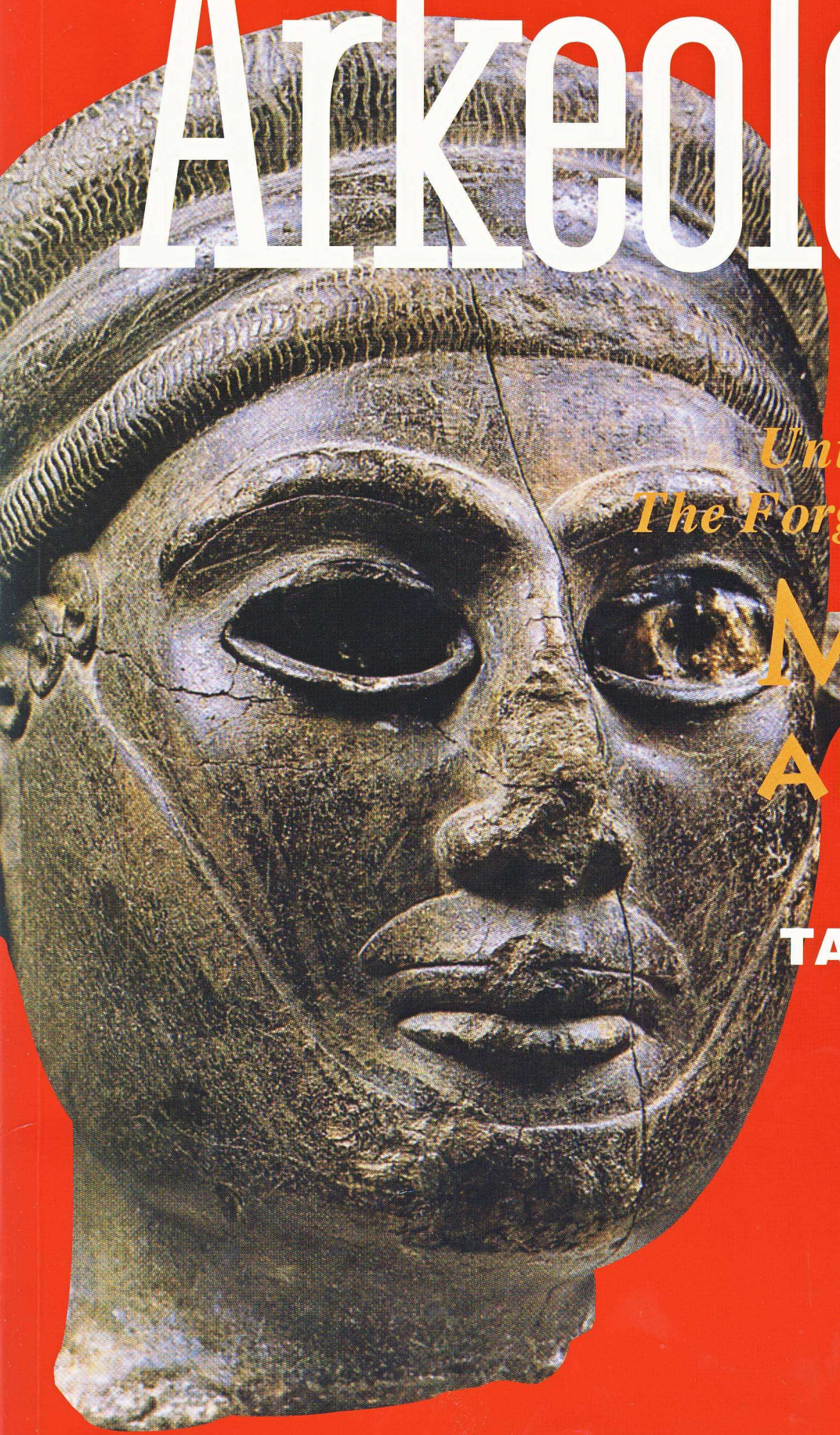
AKTÜEL
Arkeoloji
DERGİSİ
MAYIS 2010 - 15 / 7.5 TL - KIBRIS: 9 TL

Unutulmuş Krallık
The Forgetten Kingdom
MUKİŞ ALALAKH

Kilikya
TATARLIHÖYÜK

MÖ 2. Bin Coğrafyası
HİTİTLER

Tüpraş'ın Katkılarıyla

ARKEO SERGİ-HABER
www.aktuelarkeoloji.com

ISSN 1307-5756
15
9 771307 575003

AKTÜEL Arkeoloji DERGİSİ

GELECEĞE BİR ANADOLU BIRAKMAK İÇİN...

MAYIS - HAZİRAN 2010 - 15

İÇİNDEKİLER

YAKINDOĞU ARKEOLOJİSİ
Alalakh - Unutulmuş Krallık; MUKİŞ
Murat AKAR 54

ANADOLU ARKEOLOJİSİ
Tatarlı Höyük
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER 74

ARKEO-COĞRAFYA
Hitit Tarih Sahnesi
Yrd. Doç. Dr. Metin ALPARSLAN 86

ARKEO-COĞRAFYA
Hitit Çukurova İlişkileri
Prof. Dr. Ahmet ÜNAL 96

Önkapak Fotoğraf
Üstteki Fotoğraflar

Alalakh Kazısı Arşivi - Yarim Lim Heykeli
Alalakh Kazısı - İdrim Heykeli
Fotoğraf: Hana Mörel
Tatarlı Höyük Kazı Arşivi - Mitanni Mühürü
Metin Alparslan - Doğantepe Hitit Figürini

SERGİ

Tatarlı Tümülüsü Renklerin Dönüşü 6

Kremlin Sarayı Hazineleri 8

Zeugma Köprü 10

ARKEOLOJİ HABERLERİ 12

GÖZ YUMAMADIKLARIMIZ

Harran'a Sahip Çıkmak 46

KİTAP - ETKİNLİKLER 48

Aktüel Arkeoloji Dergisi / www.aktuelarkeoloji.com
Nağış Gıda Basın Yayın Dağıtım Rek. Org. San. Tic. Ltd. Şti.
Hakan NAĞIŞ

Murat NAĞIŞ
Yazı İşleri Müdürü
muratnagis@aktuelarkeoloji.com

Ayşe TATAR
Yayın Koordinatörü
aysetatar@aktuelarkeoloji.com

Editör
Mehmet BEZDAN
mbezdan@aktuelarkeoloji.com

Görsel Yönetmen
Levent YILMAZ
grafik@aktuelarkeoloji.com

Turizm Koordinatörü
Ekrem KORKMAZ
ekremkorkmaz@aktuelarkeoloji.com

Aykan ÖZENER
Bilge YILMAZ
(Fotoğraf Editörü)

Elif ÇOKAMAN
Haber Sorumlusu
info@aktuelarkeoloji.com

İngilizce Çeviriler
Ayşe TATAR

Yazınsal ve Görsel Katkıda Bulunanlar
Prof. Dr. Ahmet ÜNAL, Yrd. Doç. Dr. Metin ALPARSLAN,
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER, Murat AKAR

Prof. Lars KARLSSON, Prof. Dr. Numan TUNA,
Prof. Dr. Nurettin ASLAN, Prof. Dr. Sevil GÜLÇUR,
Doç. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Doç. Dr. Eşref ABAY,
Doç. Dr. Remzi YAĞCI, Doç. Dr Rüstem ASLAN,
Yrd. Doç. Dr. Akın ERSOY, Dr. Martin SEYER,
Hakan Melih AYGÜN, Işıl DEMİRTAŞ, Nadire ATICI, Pınar ÇAYLI

Alman Arkeoloji Enstitüsü, Çekül Vakfı, Rahmi M. Koç Müzesi,
Topkapı Sarayı Müzesi, Şanlıurfa Mimarlar Odası,
Vedat Nedim Tör Müzesi

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi,
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Prof. Dr. Reha Günay,
Yaman Özakın, Mustafa Erdem Ertem,
Koç Üniversitesi Arkeoloji - Sanat Tarihi Bölümü,
Europa Nostra Türkiye

Temsilciler
Samet HARMANDAR
Temsilci Koordinatörü
temsilci@aktuelarkeoloji.com

Ertuğ ERGÜRER
Atatürk Üniversitesi Muhabir Temsilcisi

İletişim ve Abonelik
www.aktuelarkeoloji.com
Tomtom Mah. Yeniçarşı Cad. No: 12/A
Gürhan 3. Kat No: 31 Galatasaray 34433 İstanbul Türkiye
Tel : (+90) 212 2442502
info@aktuelarkeoloji.com - abone@aktuelarkeoloji.com

Dağıtım
YAYSAT

Baskı
Portakal Basım
www.portakalbasim.com
Tel: (+90) 212 3322801

Yazıların tüm sorumluluğu yazarlara aittir.
2 ayda bir yayımlanır, basın yayın meslek ilkelerine uyar.
Yayın çalışmaları kişilerin gönüllü katılımlarıyla gerçekleşmektedir.

"Aktüel Arkeoloji Dergisi'nin yayın projesi
Tüpraş *'ın desteği ile sürdürülmektedir"*

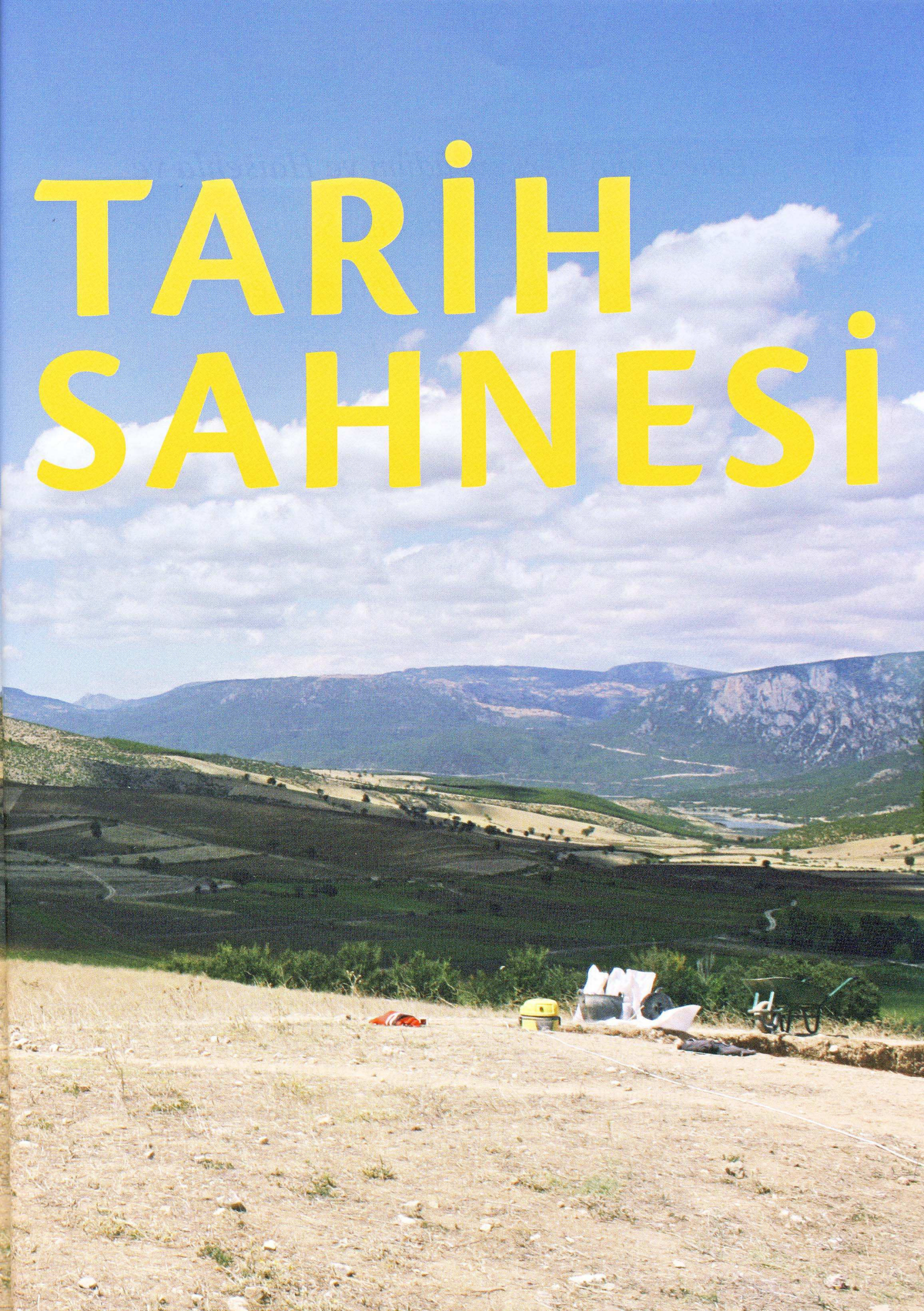
ARKEO-COĞRAFYA / ANADOLU'YU ANLAMAK

Metin ALPARSLAN

HİTİT

TARİH SAHNESİ

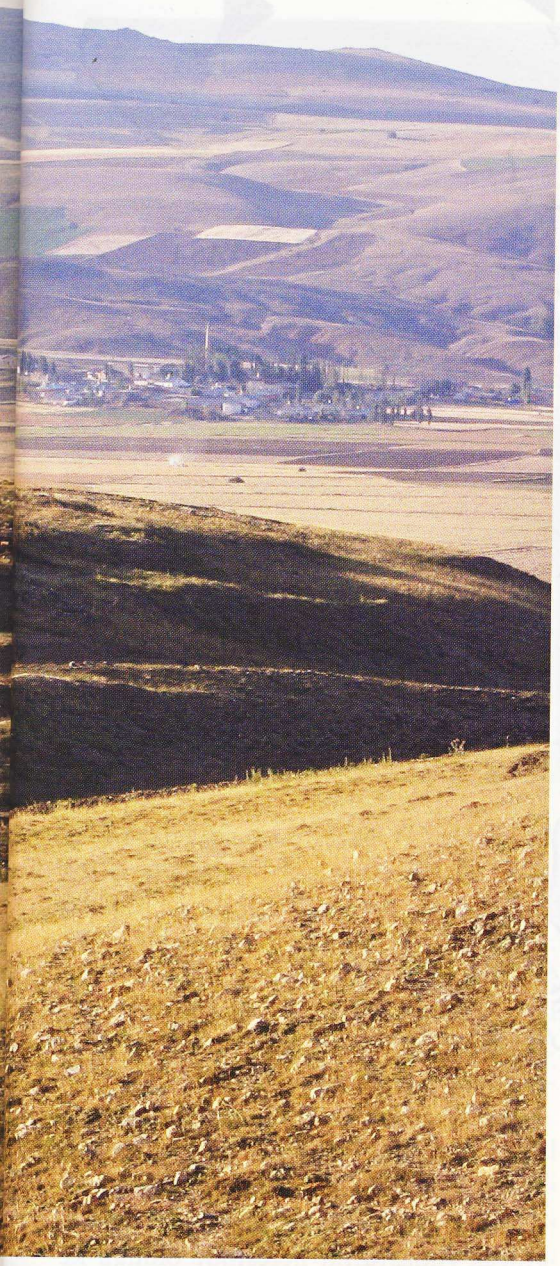

"Ertesi gün ileri yürüdüm ve Haišehla ve Kántišiša kentlerini yaktım. Sonra Hakpiš kentine geri döndüm. Ve Hattuša kentine geri döndüm ve Ankuwa kentinde kışı geçirdim."

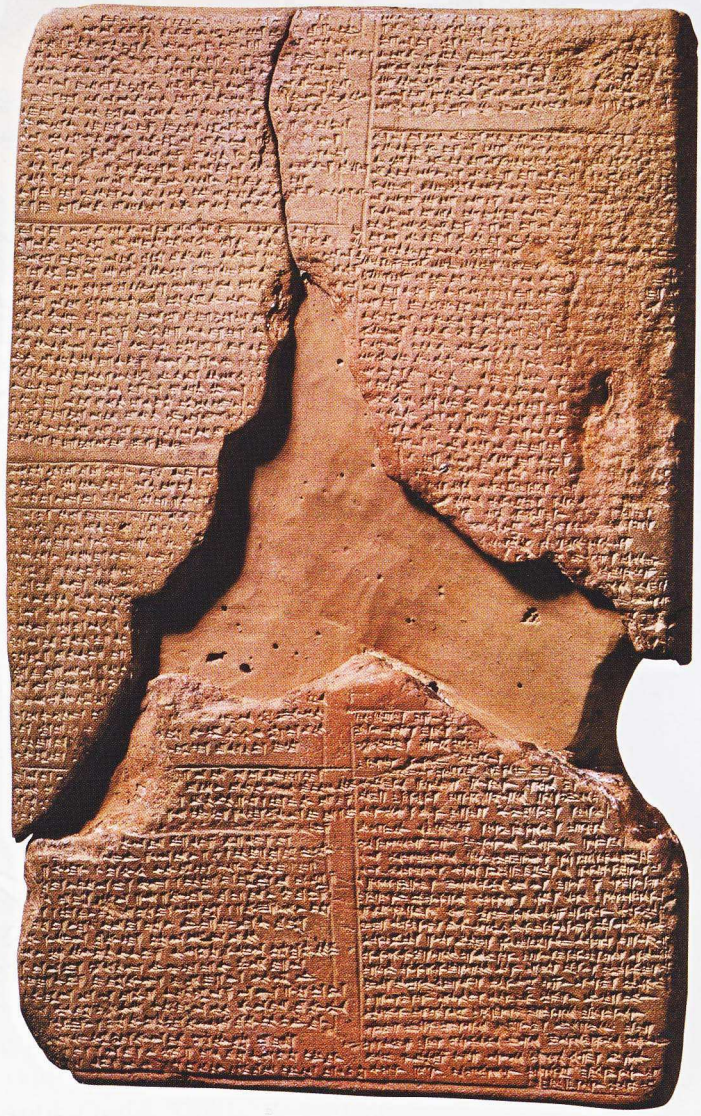

Hitit Kuşaklı

Çanakkale'nin nerede olduğunu bilmiyor olsaydık ne olurdu? Çanakkale Savaşı tarih kitaplarında nasıl yer alırdı? Peki, Amasya'nın, Anadolu'nun neresinde olduğunu bilmeseydik bazı şehzadelerin hayatı nasıl incelenirdi? Bu gibi doğal bilgilerden yoksun olmanın doğurabileceği sonuçlar, arkeoloji ve yakın disiplinlerde çalışanlar için bile zorluk çıkarabilir. Eskiçağ Bilimleri içinde yer alan tüm disiplinlerin, Arkeoloji, Filoloji ya da Arkeo-Fen bilimleri olarak adlandırmak istediğimiz Arkeobotanik gibi bilimlerin hepsinin tek bir amacı vardır: incelemekte olduğu dönemin tarihini (kültür tarihi ya da siyasi tarih) belirginleştirmek. Tarihin iki öğesi vardır: *zaman ve mekân*. Tarihin mekânı, bulunduğu coğrafyadır. Coğrafyayı, bir tiyatro eserine benzetecek olursak, tarihin sahnesi olarak da görmek mümkündür. İlk

paragrafımızdaki sorulara geri dönersek; Çanakkale'nin yerini bilmiyor olsaydık, doğal olarak tarih bilgilerimiz de bu konuda eksik kalacaktı ve Çanakkale Savaşı'nın stratejisini ya da Atatürk'ün emirlerini anlamamız zorlaşacak, bazı durumlarda ise imkânsız olacaktı. O halde, kalıplaşmış olsa da mekân, tarihin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Tawagalawa metni. Özellikle Batı Anadolu'nun tarihi ve tarihi coğrafyası için önemli bilgiler sağlar.

Hitit Tarihi Coğrafya Çalışmaları: Çok Parçalı Bir Yapboz

Hitit başkenti Boğazköy-Hattuša, 1906 yılından beri kazılmaktadır. Bu arkeolojik kazılarda, binlerce çivi yazılı kil tablet ve tablet parçası ele geçmiştir. Fragman olarak adlandırdığımız tablet parçalarının tümüne yakını incelenmiş ve yayınlanmıştır. Hitit Devleti'nin başkenti olarak, en büyük tablet arşivinin Hattuša'da olması elbette şaşılacak bir durum değildir. Ancak Hattuša dışında da tablet bulunan merkezler vardır. Kazıları halen devam etmekte olan Ortaköy/Šapinuwa, Oymaağaç/Nerik ve Kayalıpınar/Šamuha bunlardan

Hititler Dönemi Anadolu Haritası.

birkaçıdır. Tüm Hitit merkezlerinden elde edilen yazılı metinlerde, 4000'den fazla yer ismi geçmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için II. Muršili'nin Annallerinden, 9. Hükümdarlık yılını anlattığı bir pasaj vermek yerinde olacaktır:

"Ertesi gün ileri yürüdüm ve Haišehla ve Kantišiša kentlerini yaktım. Sonra Hakpiš kentine geri döndüm. Ve Hattuša kentine geri döndüm ve Ankuwa kentinde kışı geçirdim."

Son derece basit gibi görünen bu pasaj, binlerce başka pasaja örnek oluşturabilir niteliktedir, çünkü bahsedilen kentlerden sadece başkent Hattuša'nın yeri kesin olarak bilinmektedir. Diğer yer adlarını ise, yaklaşık olarak tahmin etmek mümkün olabilmektedir. Pasajdaki Hakpiš ya da diğer yazılışıyla Hakmiš kentinin genellikle Amasya yakınlarında olduğu kabul edilir. Ancak Amasya'nın neresinde olduğu kesin değildir, çünkü henüz Amasya İli'nde ve çevresinde yeterince arkeolojik kazı ve araştırma yapılamamış, dolayısıyla kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi yer adlarını kesinleştirmek için arkeolojik kazılarda tablet bulunması gerekir. Hatta tablette de bu yer adına ilişkin kesin veriler yer almalıdır. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, bu gibi örnekler son derece azdır. Bu nedenle tarihi-coğrafya ile uğraşan Hititologlar, Hitit metinlerinde

Boğazköy Hattuşaş'daki Hitit Dönemi kerpiç kent surunun rekonstrüksiyonunun karşıdan görünümü

geçen bir yer adını, varlığı bilinen ancak kazısı yapılmamış bir yerleşim ile eşitlemekten kaçınırlar. Bunun yerine daha geniş bir coğrafyada olduğunu ileri sürerler. Yani Hakmiš örneğimizde olduğu gibi, sözü geçen kenti, 'Amasya Kalesi', ya da 'Amasya İli'nde yer alan belirli bir höyük' ile değil, genel olarak 'Amasya yakınlarında' olarak nitelenmesi daha doğru olur.

Hititologlar ve Tarihçiler, Hititçenin dil olarak çözüldüğü 1917 yılından beri, yazılı metinlerde geçen yer adlarını tespit etmeye yani lokalize etmeye çalışmışlardır. Doğal olarak bu çalışmaya kentlerle değil, bölge adlarıyla başlamışlardır. Bölge adları hem daha büyük bir coğrafi alanı kapsamaktadır ve böylece tespit edilmesi de nispeten daha kolaydır, hem de o bölgede yer alan kentlerin lokalizasyonu için bir çerçeve oluşturmaktadır. Bilim insanları böylece bir Hititler Dönemi Anadolu Haritası çıkarmaya çalışmışlardır. Ancak çalışmaların oldukça zorlu geçtiğini, yayınlanan ve birbirinden oldukça farklı olan haritalardan anlamak mümkündür. Birkaç istisna dışında, Hititler Dönemi (yak. MÖ 1650-1200) bölgelerini, bugün, yaklaşık olarak bilmekteyiz. Örneğin; Hitit metinlerindeki Lukka bölge adı yaklaşık olarak Antik Lykia ile, Hititlerin Kizzuwatnası, kabaca Antik Ovalık Kilikia, ile eşitlenir. Ancak 90 yılı aşkın tüm araştırmalara rağmen, birçok nokta karanlıkta kalmaya devam ediyor. Elbette Hitit metinlerinde geçen tüm yer adlarının bulunması hiçbir zaman mümkün olamayacaktır. Metinlerde adları geçen yerleşimlerden bazıları son derece önemsiz ve tarihin akışını etkilemekten uzak yerlerdir. Ancak bazıları vardır ki, onları tespit etmek büyük önem taşır, çünkü *Hitit Tarih Sahnesi* için vazgeçilmez yerlerdir.

Araştırmalara İki Örnek

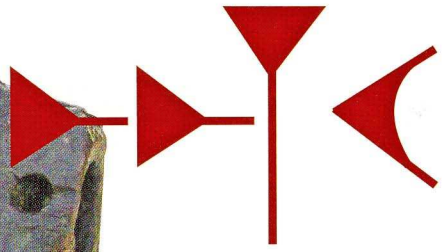
Kazısı devam eden yerleşimleri sayarken, Hitit metinlerinden tanıdığımız iki önemli yer adından bahsedilmişti: *Nerik* ve *Šamuha*. Her iki şehir de Hitit Tarihi için

Doğantepe Heykelciği
Amasya Arkeoloji Müzesi

"Marašanta Nehri eskiden başka bir yönde akardı. Fakat Fırtına Tanrısı onu çevirdi ve onu Tanrıların Güneş Tanrısı'na doğru akıttı. Onu Nerik şehrine yakın akıttı".

FIRTINA TANRISI

son derece önemlidir. Nerik, *kentin Fırtına Tanrısı*'nın kült merkezi olarak, devletin en önemli dini merkezlerinden biri idi. Šamuha ise, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan (yak. MÖ 1950-1750) itibaren önemli bir merkezdi. Hitit Dönemi'nde Šamuha'daki İštar kültü ayrı bir öneme sahiptir. Bununla beraber Hitit Kralı I. Šuppiluliuma'nın icraatlarını anlatan metinden, başkent Hattuša'nın, babası zamanında işgal edildiğini ve Hitit Kralının, askeri seferlerini Šamuha'dan düzenlediğini biliyoruz. Bu nedenle Šamuha'nın Hitit Kralları için geçici bir ikamet yeri olduğu da söylenebilir. 1974 yılında Prof. Dr. Ali Dinçol ve Prof. Dr. Jak Yakar'ın ortak yayınladıkları bir makaleye göre, Hitit kenti Nerik'in, Samsun'un güneybatısında yer alan Vezirköprü'deki Oymaağaç Höyüğü ile eşitlenmesi mümkündür. Lokalizasyonun nedenlerinden biri,

bir Hitit metnindeki pasaj idi: *"Marašanta Nehri eskiden başka bir yönde akardı. Fakat Fırtına Tanrısı onu çevirdi ve onu Tanrıların Güneş Tanrısı'na doğru akıttı. Onu Nerik şehrine yakın akıttı"*. Bu ifadeye göre Marašantiya (Kızılırmak) yatağını Güneş Tanrısı'na doğru, yani doğuya doğru değiştirmiştir. Metne göre Nerik kenti de, Kızılırmak'ın doğusunda yer almalıydı. Oymaağaç'ın konumu Nerik için son derece uygundu. Üstelik, Oymaağaç'ta bir Hitit yerleşmesinin varlığına işaret eden çanak çömlek ve Hitit yapı geleneğine uygun bir potern, daha evvelden tespit edilmişti. Nerik-Oymaağaç eşitlemesi 1974 yılından

Šamuha/Kayalıpınar'dan Güneye Kızılırmağa Bakış - Sivas

sonra genellikle kabul gördüyse de ispatlanması, kazı olmadan mümkün değildi. 2007 yılında bir Alman kazı ekibi, Oymaağaç'ta çalışmaya başladı ve araştırma sırasında ele geçen çivi yazılı metin fragmanlarının birinde, Nerik kent ismine de rastlandı. Šamuha kentinin lokalizasyon çalışmaları ise biraz daha karmaşıktır. Šamuha'nın da bir nehrin kıyısında olduğu biliniyordu, çünkü bir metinde Šamuha'dan nehir yolu ile götürülen bazı mallardan bahsedilir. Uzun bir süre bu nehrin Fırat Nehri olması gerektiği düşünüldüyse de, sonunda Kızılırmak olması gerektiği görüşü ağırlık kazandı. Son olarak Arkeolog Prof. Dr. Andreas Müller-Karpe, Šamuha'nın Sivas İli'nde yer alan Kayalıpınar yerleşmesi olabileceğini öne sürdü ve 2005 yılında burada bilimsel kazılara başladı. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda hem Asur Ticaret Kolonileri Çağı, hem de Hititler Dönemi arkeolojik ve filolojik buluntular ele geçti. Bütün bulgular Kayalıpınar'ın Šamuha olabileceğini destekler görünmektedir. Göründüğü kadarı ile yeni iki Hitit kenti daha lokalize edilmek üzeredir. Ancak Tarihi Coğrafya yapbozunda, hâlâ çok fazla eksik parçamız vardır.

Boğazköy Hattuşa'daki 2 nolu hiyeroglifli oda, II. Şupiluliuma'nın Luvi hiyeroglifi yazıtı

Yapbozun Yeni Parçalarını Ararken

Hitit metinlerinde Yukarı Ülke olarak geçen coğrafi bölge ve çevresini konu alan ve 2008 yılında başlayan bir proje, bu satırların yazarı tarafından hayata geçirilmiştir. Bir Tarihi Coğrafya çalışmasının tamamıyla masa başında, çivi yazılı metinlerden yola çıkılarak yapılmasının yanlış olacağı düşüncesiyle, söz konusu bölgenin coğrafyasını anlamak üzere, bölgede araştırmalar yapılmıştır.

Öncelikle belirlenmesi gereken konu, doğal yollardı. Bugün, yolların birçoğu modern teknikler sayesinde bir yüzyıl öncesinden bile farklıdır. Eski insanların genellikle doğal geçitleri ve geçilmesi kolay yolları tercih ettikleri düşünülmelidir. Bu nedenle Hitit Dönemi yollarını tespit etmek için, Osmanlı Dönemi'nde yapılmış haritalar ile Roma Dönemi için öngörülen yol ağını incelemek gerekir. Bu haritalardan sağlanan bilgi, arazi ile karşılaştırıldığında en doğru sonuca ulaşılır. Ancak bunu yaparken Hititler Dönemi'nde, Roma ve sonrası dönemlerde uygulanan bir "yol yapımı"nın, söz konusu olmadığı da unutulmamalıdır. Hititlerin kullanmış olduğu yolları bulmak, yerleşmelerini belirlemek için de bir kolaylık sağlamaktadır. Çünkü bugün olduğu gibi Hititler Dönemi'nde de kentler, yollara yakın yerlere kurulurdu.

İlk olarak seçilen bölge Amasya ve çevresi idi. Yukarıda da değinildiği gibi, Hakmiš (diğer yazılışı ile Hakpiš) kenti genellikle Amasya'ya lokalize edilir. Amasya İli içerisinde ise bildiğimiz tek önemli Hitit yerleşmesi, Doğantepe'dir. Doğantepe, 1963 yılında yapılan bir yol çalışması sırasında ele geçen tunçtan bir Fırtına Tanrısı heykelciği ile ün kazanmıştır. İldeki araştırma eksikliği nedeniyle, bölgenin diğer Hitit yerleşmeleri hakkındaki bilgilerimiz son derece azdır. Hakmiš kentinin, Hitit çivi yazılı belgeler göz önüne alındığında, gerçekten Amasya yakınlarında aranması ge-

Muwatalli mührü

"Büyük Kral Tuthaliya Assuva Ülkesini yerle bir ettiği zaman bu kılıçları Efendisi Fırtına Tanrısı'na adak olarak sundu"
Çorum Arkeoloji Müzesi

rektiği anlaşılır. Ancak, onu Doğantepe ile eşitlemek doğru değildir.

Aynı metinler doğrultusunda kenti, Merzifon yakınlarına yerleştirmek de mümkündür. Hakmiš kenti, Hitit Kralı II. Hantili döneminde kült merkezi Nerik'in Kaškalar tarafında işgal edilmesiyle öne çıkar. Metinlerden öğrenildiği kadarıyla, Nerik kentinin Fırtına Tanrısı kültü bu işgalden sonra zorunlu olarak Hakmiš'e taşınmıştır. III. Hattušili'nin Nerik'i Kaškalardan geri alışına kadar, bu kült, Hakmiš'te icraa edilir. Bununla beraber III. Hattušili henüz kral olmadan evvel, selefi ve kardeşi II. Muwatalli tarafından da Hakmiš Kralı ilan edilir. Dolayısıyla Hakmiš, aynı zamanda Hitit tarihinin en önemli krallarından biri olan III. Hattušili'nin hükmettiği bir kenttir. Hakmiš kenti ister Amasya Ovası'na, ister Merzifon Ovası'na lokalize edilsin, Merzifon'un kuzeyinde yer alan Tavşan Dağı'nın Hitit metinlerinde geçen Haharwa Dağı ile eşitlenmesi, neredeyse kesindir. Hitit metinlerinden anlaşıldığı kadarı ile Hitit Kralı II. Muwatalli, Amasya dâhil olmak üzere Hitit egemenliği içindeki tüm kuzey bölgeleri Yukarı Ülke yöneticisi olan kardeşi (daha sonra Hitit tahtına geçecektir) III. Hattušili'nin yönetimine vermiştir. Bu durum dikkate alındığında, Yukarı Ülke'nin de kuzey sınırının Amasya yakınında olması gerektiği ortaya çıkıyor. Kanımca Hitit metinlerinde Yukarı Ülke olarak tabir edilen coğrafi bölgenin kuzey sınırının, Tokat kentinin hemen güneyinde yer alan Yıldız Dağı ya da Çamlıbel Dağları olması gerekir. Yukarı Ülke'nin güney sınırının genellikle Kahramanmaraş/Elbistan olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, III. Hattušili'nin henüz kral olmadan ne denli geniş topraklara hükmettiği açık bir şekilde görülür. Bu durumda, III. Hattušili'nin ağabeyinin ölümünden sonra yeğeninin tahta geçmesini ve yeğeni tarafından ekarte edilmesini, neden bir türlü hazmedemediği ve sonunda tahtı neden gasp ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Sadece bu örnek dahi, coğrafyasız bir tarih yazma anlayışının ne kadar yanlış olacağını açıkça gösterir. Bize düşen ise, bu sahneyi tamamlamaktır. ⊙

Yrd. Doç. Dr. Metin ALPARSLAN
İstanbul Üniversitesi
Hititoloji Ana Bilim Dalı
Fotoğraflar:
Metin ALPARSLAN Arşivi